

ЭТНОЛОГИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ НАКОН ЕТНИЧКОГ СУКОБА

Етнички конфликт у Босни и Херцеговини, као вид друштвеног сукоба, има своје друштвено-културно утемељење, конфесионалну позадину (с обзиром на религијску културну кохезију, етнички конфликти су често и верски ратови), сличан је сукобима у пограничном појасу и снажно обојен различитим „историјским памћењем“.

Међуетнички конфликт у Босни пропраћен и унутаретничким сукобом (муслимана с муслиманима). Босански конфликт се неизбежно мора разматрати у склопу општејугословенског, у контексту дуготрајних сукоба (Ирска, Кипар) и нових етничких подела у Европи (Белгија, Паданија, Тићино, Истра).

Приступивши разматрању теме из наслова, наглашавам да ће овде бити речи само о неким од узрока етничког конфликта. Пишући претежно о последицама, позиваћу се на неке од могућих узрока. Нека од мојих запажања су, за етнолога, истовремено и суморне констатације, звуче као трузми, као нпр.: једном распламсани етнички сукоб могуће је понекад запретати, веома ретко угасити. У овом раду настојим, такође, да неке појмове на описаним примерима разјасним, а ређе уводим модификоване или нове одреднице.

Овај прилог, уз кратак Увод и сажета Завршна разматрања, има три дела: Опште о етничком сукобу, Југословенски и европски контекст и Босански проблем.

Опште о етничком сукобу

Вечити немири и буне и краткотрајни временски одсечци без рата, утицали су посве сигурно на постанак синтагме „мирна Босна“ у којој је садржана знатна доза ироније. Последњи рат у Босни је, као што се зна, завршен потписивањем у Дејтону (Охајо, САД) изнуђеног мировног споразума. Као у сваком рату, мировним преговорима је претходио пораз једне од зараћених страна, захватање њеног етничког простора и разоружање. Пораженом се осећа и друга страна, јер је остао незадовољен претежни део почетних стремљења и растућих амбиција. Око 60% становника Уније БиХ су прогнаници и избеглице, сагласни једино у тврдњи о „присуству туђе руке“ кад описују садашње правно стање у некадашњој југословенској републици. Споразум је склопљен, а до правог мира - као што се то на терену потврђује - итекако је

*Сажетак реферата, одржаног на међународном научном скупу: Задачи етнологије /културне антропологије у Европи која се уједињује, 22. и 23. новембра 1996. у Познању. Интегрални текст на пољском и енглеском језику биће објављен у зборнику радова скупа.

далеко. Настало је и развија се, у сваком ентитету, властито историјско памћење.

Сваки од народа у БиХ имао је, из различитих историјских раздобља, примере „свог“ историјског памћења у односу на друге, углавном с негативним предзнаком. Не желећи да залазим дубље и намерно избегавши, непопуларно у Европи, позивање на време турске (и аустроугарске) владавине, временски најближи и најтрагичнији чинили су ми се примери везани за веома сличан сукоб током другог светског рата. Имали су у том рату народи БиХ и своје антифашисте и своје колаборанте, а пропорције тих подела биле су различите. Памтили су се и кришом препричавали само туђи злочини. Слична ситуација је била и у односу према вери и „својим“ конфесионалним институцијама и традицији. У том погледу је владала карактеристична подела: ми и они, своји и туђи.

У време „отварања“, крајем осамдесетих година, најпре су основане националне партије. У њиховим програмима није пропуштена да се нагласи потреба унутарнетничког помирења. Суседни народи су то, одмах и не без разлога, схватили као „рехабилитацију злочинаца“, мада су се и сами латили измирења у оквиру свог етноса. При томе не треба изгубити из вида чињеницу да је национализам на европском Истоку (за разлику од процеса на Западу), веома дуго био под стегом владајуће интернационалистичке идеологије и да је у народу тињао. С тим у вези, за вишенационалне заједнице - каква је била наша, нужно се намеће питање: да ли смо у једнаком степену, у име равноправности народâ и класног интереса, подлегли запостављању својих националних, верских и других особина?

Патриотизам, испољен на разним странама, убрзо се трансформисао у облик изузетно емотивног национализма. Код једних се распламсао на линији ослобађања (или „ослобађања“), код других у настојању да се не изостане или из пркоса, ослањајући се већином на историјску митоманију и омогућујући већ тада да се сагледа и друга страна медаље.

Сепаратистичка и сецесионистичка стремљења пошла су укорак са националистичким покретима. Сецесионизам је, само теоријски гледано, могао бити последица безобзирне манипулације масама, јер га није довољно изводити једино из пораста „обичног“ национализма и шовинизма. Оно што се у Југославији и Босни десило тињало је деценијама; било је у томе превише „ћутања испуњеног садржајем“

Требало је, међутим, уложити много више труда, разборитости и добре воље да се насилна и крвава сецесија замени мирним и културним расанком. Како, сасвим сигурно, кривицу и поред светске подршке није могуће свалити само на један народ, свака страна се сада грчевито држи свог слабашног и, у најмању руку, местимично непотпуног објашњења, а сва друга, такође несигурна и непотпуна, брже-боље одбацује.

Југословенски и европски контекст

„Југословенство“ као народ народâ, негација етничких и других подела, било је за сепаратисте - како произлази из претходних редова, у супротности с националним и верским интересима. Најмању популарност идеја југословенства је забележила на почетку рата 1990-1991. године. У последњој деценији пред босански ратни сукоб регистровано је у пописима ста-

новништвa смањење броја Југословена за пола милиона лица (1981-1,2 мил., 1991 - 700.000). На самом крају 80-тих пуштена је у оптицај крилатица да само једнонационална држава обезбеђује благостање за сваког. А у Југославији, у време њеног распада, сваки пети брак је био национално мешовит. Схватљиво је, стога, код неких испољавање туге за изгубљеним идентитетом. Појава „југоносталгије“ није само наша специфичност. Имамо је и другде: *Ostalgie* - изузетно снажна и готово невероватна код неких Немаца, проузрокована губитком њиховог источног идентитета.

На овом месту треба подсетити на народну изреку: „Ко мачем сече, од мача и страда!“ Управо у Хрватској, једној од југословенских република, које су се пре шест година насилно одвојиле од федерације, већ дуже времена делују снажне центрифугалне силе, уствари сепаратистички покрет, чији су минимални захтеви регионална аутономија (Истра) и који централна власт сурово гуши.

Указао сам, у Уводу, на сличност сецесионистичких стремљења и покрета у државама обухваћеним тзв. транзицијом са оним, регистрованим у високоразвијеним земљама све јединственије Европе. Сецесионистички модел је скоро истоветан и садржи низ елемената. У сепаратистичким настојањима понекад се активира већина, а понекад се у први план „истурају“ само један или два елемента. Претежно богати Север одбија да улаже у развој заосталог и сиромашног Југа (на Кипру је то обрнуто: Север је био кудикамо сиромашнији) или да пропорционално дохотку финансира заједничку војску. Заједничку државу напуштају не само народи, већ се атомизација шири и на мање етничке заједнице, па су таквим настојањима обухваћене и етничке групе. Теорије Е. Gellnera и Е. Hobsbawma, примерене прошлости потврђују се опет у пракси, другим речима дешава се - *déjà vu*. Најсвежија два примера тичу се покушаја стварања федеративне, независне и суверене Паданије и питања самосталности кантона Тиђино. Одбацујући такве покушаје и гушећи их, државна власт у Италији и Швајцарској реагује одлучно и сурово, оцењујући покушаје сецесије као напад на устав. Неочењива је штета, наравно, што исти одговор наших власти, поводом неуставног истицања словеначке заставе на граници тада јединствене Југославије, нико у Европи није подржао.

У новонасталим невеликим државама, након почетних неспоразума геополитичке нарави, све је више оних који се приклањају максими: што је држава мања, њене тешкоће у одржавању равноправних односа са суседима су веће (Словачка, Словенија).

Босански проблеми

Током продуженог и крвавог рата у Босни, гигантских разарања и небројених жртава, свет је нажалост прекасно спознао да национализам и митолошка свест нису иманентни само Србима - како се годинама уз највећу медијску халабуку истицало - већ је то и хрватска одлика (редослед би пре могао бити обрнут!) и да се босанском исламу не могу приписивати мирољубива својства.

Подела на смрт завађених народа извршена је у име каквог-таквог јединства етничког простора. Неке границе ентитета су у „правичној“ подели имале статус неповредивих, друге не. Настала је „Босна цијела, из два

дијела!", у жаргону „пукнута република“. Хрватска заједница, која и не мари што јој је званично одузет назив Херцег-Босна, успела је да у току рата ојача своју независност према федералним властима. У Дејтону су Срби и званично добили Републику.

Указујући на неке постконфликтне тешкоће у функционисању ново-насталих државних органа у Босни, трудио сам се у име научне истине и с обзиром на своју националну припадност, да што је могуће више избегнем једнострану прилаз. Наводим зато примере муслиманско-хрватских неспоразума у заједничкој федерацији, основаној пре скоро три године, намерно изостављајући Србе као да они тамо не живе. Помињем ове примере: дуго-трајни неспоразуми око поделе америчке „помоћи“ у оружју (тешком, лако и ракетном), допремљеном у луку Плоче; насиље, убиства и ново депортовање у Мостару; резервисан само за своје сународнике назив „прогнаници“, а за инородне „избеглице“; одбијање мањинског становништва (хрватског односно муслиманског), на датом простору, да сарађује са властима и партиципира у култури доминантног и самим тим повлашћеног народа; наставак уништавања туђих кућа и сакралних објеката тј. затирање трагова о некадашњем присуству инородних; на просторима где се доминира, не допушта се никаква, па чак ни она од међународне заједнице диктирана, бројности пропорционална, подела власти у локалној администрацији. Другим речима, остаје било какво поверење у „туђу“ власт, полицију и администрацију.

У Босни и Херцеговини се, како читамо, и даље врши етничка територијална хомогенизација (и хегемонизација), а национализам и даље цвета. У новим етногенетским тумачењима заборавља се на научни етос; убрзано се траже и у средње веку налазе нови државни симболи, при чему се чине неопростиве хералдичке грешке; врше се стрмоглаве и нелогичне промене у језику; претерује у коришћењу вере у политичке сврхе. У муслиманском делу, опет је у моди оријентална ношња, источњачке мелодије и исламско поздрављање у јавним објектима. А управо неки од овде поменутих примера и поступака били су у вишенационалној заједници један од узрока етничко-верских сукоба који су са онима политичког карактера довели до грађанског рата. А рат је, одневши и овога пута животе многих мушкараца, озбиљно пореметио демографску равнотежу у свим ентитетима.

И још једна опасност, која посебно прети деци: мине расуте по пољима и шумама, селима и градовима, вребају буквално на сваком кораку. Угроженост је таквих размера да су на Западу припремили и издали за босанску децу стрипове упозоравајућег садржаја. Процењује се, наиме, да ће процес уклањања мина потрајати најмање тридесет година.

Завршна разматрања

Скоро је немогуће дати разумне одговоре на безбројна питања, поготово на оно најважније: Како ублажити последице продуженог етничког сукоба. Као што је познато, лечење ксенофобије, нетрпељивости и (етничке) мржње је дуг и замршен процес и стога искусни психолози препоручују да завађени не живе заједно, већ једни поред других, напореда.

Преостоје нам, на крају, да неколико редова посветимо задацима етнологије у Републици Српској и њеном месту у научној заједници „Европе која се уједињује“.

На Универзитету у Бањалуци студије етнологије су почеле 1994. године. Етнологија се далеких шездесетих година студирала у Сарајеву, такође на Одсеку за географију.

У вези с представљеном ситуацијом након етничког конфликта и потребама наставе етнологије на Универзитету, из читавог низа питања, покренутих на међународном научном скупу о задацима европске етнологије, издвајам четири и представљам их овим редом: 1. Како предавати Етничку прошлост у духу „европске интенције“ да се студенти сувише не оптерећују прошлошћу, чак ни најближим историјским збивањима из којих они и њихови родитељи носе властите ожилке; 2. Којим се чињеницама служити, у име етничке толеранције и сарадње, у настојањима да се ублаже осећања нетрпељивости; 3. Какав одговор студенти могу да очекују од предавача, коме је дужност да поштује морални кодекс науке, на постављено питање: да ли је ислам у Босни вера (из европске сфере заштићене приватности) или је он стил живота? И најзад 4.: Хоће ли у очима поборника европског јединства и праштања (али не и заборављања!), етнологија у Републици Српској са старим и новим оптерећењима, бити сматрана старомодном и националистичком, или пак модерном и европском?

Делимичан одговор о нашим опредељењима и усмерењима даје истраживачки пројект Одсека за географију и етнологију по којем ће се, чим буду одобрена средства, приступити уз учешће страних научника проучавању мултиетничког Прњавора у Републици Српској.